
L'ÀLBUM I L'EDICIÓ CATALANA, ARA COM ARA: PANORAMA DEL BIENNI 2008-2009

Teresa Duran Armengol
tduran@ub.edu
Universitat de Barcelona

RESUM

En aquesta aproximació al desenvolupament i situació de l'àlbum il·lustrat a Catalunya durant el bienni 2008-2009, es constata un increment del seu prestigi entre les diferents modalitats del llibre infantil i juvenil, tot i que determinades inèrcies no acaben de permetre'n la seva total eclosió. Tanmateix, s'ha pogut observar un interès creixent per l'àlbum dins els grups de recerca acadèmics on s'hi han iniciat diferents vies d'estudi que haurien d'anar consolidant tant el terme "àlbum" com el contingut d'aquests llibres. També des dels espais virtuals es manifesta un dinamisme al respecte que no es constata en els mitjans de comunicació de masses. Finalment, cal deixar constància d'alguns dels títols més representatius i interessants del bienni i d'alguna de les activitats públiques o privades que han contribuït a dinamitzar-ne i consolidar-ne la presència.

Els enllaços d'aquest article han estat revisats el dia 02/08/2010.

1 PRESENTACIÓ: ENTRE LA INÈRCIA I L'ESPECIFICITAT

Seria absurd no admetre que en els darrers temps l'anomenat àlbum il·lustrat ha adquirit un prestigi creixent a casa nostra, si més no entre els professionals del sector. Un prestigi originat per diferents vectors: els il·lustradors que xifren en la publicació d'àlbums un espai on el seu nom i el seu salari es vegi reconegut; un sector editorial que s'esforça per fer minvar el nombre de títols anuals, reduint la publicació de quaderns il·lustrats en rústega tot desviant-ne el contingut cap al llibre de tapa dura; uns llibreters que prefereixen la vistositat d'aquesta mena de llibres per a fer aparadors i vendes; uns sectors crítics sensiblement més entusiastes amb l'àlbum que amb altres publicacions suposadament més banals; un sector acadèmic prou centrat en els estudis i recerques que origina l'àlbum; i la innegable influència estrangera on aquesta modalitat narrativa ja és plenament consolidada.

Dins aquest marc general propici, cal observar tanmateix algunes inèrcies difícils d'extirpar. En primer lloc, la bonança atribuïda a l'àlbum només circula entre sectors molt endogàmics del món del llibre. De cap manera es podria dir que el destinatari normal i corrent, infant o mediador, estigui degudament informat al respecte, o sàpiga distingir entre àlbum, llibre il·lustrat, novel·la gràfica o conte tradicional. Per tant, el grau d'incidència de l'àlbum dins el panorama lector o editor del país és encara aparentment imperceptible, a no ser que es prengui com a dada rellevant, però no quantificable, el ràpid exhauriment d'existències dels títols més importants si, per obtenir-los i estar-ne al corrent, hom no és amatent a passar per la llibreria un cop al mes com a mínim.

En segon lloc, la clara distinció entre àlbum i llibre il·lustrat sembla ser només precisa i necessària dins el sector acadèmic i crític, ja que, malgrat tot, ni editors ni il·lustradors semblen capficar-s'hi massa al respecte. Els editors tendeixen a dir "àlbum" d'allò que escapa del format de les seves col·leccions escolars i que publiquen amb tapa dura, destinant-ho, preferentment, al públic familiar. I la majoria dels il·lustradors es resisteix encara a ser l'autor de la totalitat de l'àlbum, és a dir, a redactar-ne el text i a resoldre el maridatge de text i il·lustració de manera eficaç. Mentrestant, els escrip-

tors catalans continuen pensant que per a publicar un àlbum basta amb redactar una narració breu, tal com especifiquen les bases dels pocs concursos que queden al respecte, redactat que quedarà magnificat amb el treball de l'il·lustrador. Per tant, si els creadors i actants dels àlbums no cerquen l'obtenció d'una obra significativament atribuïble a la categoria d'àlbum i s'aprofiten de la cerimònia de confusió regnant entre el gran públic, com estranyar-nos que aquest es desinteressi pel terme?

En tercer lloc, continua molt vigent el fals concepte que assimila l'àlbum amb la iniciació lectora dels més petits. Això provoca que la majoria d'àlbums publicats aquí, siguin d'autors nostrats o traduccions, continguin relats de caire més tendre, emotiu o lúdic, que no pas insòlit, dur o semiològicament experimental. I que ens perdem moltes de les obres mestres que es publiquen a fora, adduint que "els nens no ho entendran". Tot i que, de mica en mica, comença a observar-se a través de blocs i altres petits cercles de comunicació i difusió, una naixent febre de col·leccionista expert entre persones que han superat llargament l'etapa de la infantesa. Aquestes persones tenen com a característica principal un bon bagatge en lectura i sintaxi visual, matèria que es troba molt a faltar en la formació dels mediadors del llibre infantil, ja siguin mestres, bibliotecaris o llibreters.

I en quart lloc, per no allargar-nos, convindria assenyalar una altra inèrcia o mancança, de les que es pateixen a l'hora d'ubicar l'àlbum dins els nostres paràmetres de lectura quotidians, i que en gran mesura es deriva de la inèrcia anterior. Si allò que fa específica la modalitat de l'àlbum és el pes narratiu icònic i gràfic de les seves il·lustracions, convindria relacionar aquestes amb la resta d'imatges narratives que caracteritzen les actuals maneres de comunicar-se visualment. I ja no parlem només de les imatges de la publicitat, els multimèdia, i el cinema, sinó que ens podem centrar en aquelles que es difonen sobre el suport paper. Ni el còmic, ni el manga ni la novel·la gràfica han cridat mai prou l'atenció dels nostres reconeguts col·lectius pedagògics. Fins al punt que podria semblar que els axiomes lectors predicats per aquests entren en conflicte amb les expectatives i innovacions procedents d'alguns altres sectors culturals. Certs llibreters i bibliotecaris sí que semblen haver-se adonat tant de la demanda social d'aquest tipus de lectura com del nexa que uneix àlbum il·lustrat i novel·la gràfica, per exemple, i els ubiquen indistintament junts o separats

als seus prestatges, segons el criteri de cadascú. Però és el pes i el prestigi pedagògic del país qui, havent acollit de bon grat la implantació de l'àlbum dins les seves llistes de recomanacions, omet encara altres narratives visuals potser més complexes, sense adonar-se que hi ha àlbums que sí que serveixen per a iniciar els infants a la lectura textual i literària, però també, i això és important, n'hi ha d'altres que aconduïxen o pertanyen a altres tipus de comunicació visual, davant dels quals el desconcert didàctic és evident.

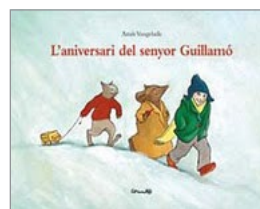
2 PANORAMA: DARRERES NOVETATS IMPORTANTS DINS EL NOSTRE MERCAT

Editors i llibreters diuen que, efectivament, la xifra de títols editorials que surten al mercat tendeix a minvar, en una maniobra correctora que feia molta falta. Això no sembla impedir el nombre creixent de petites editorials que es llancen a conquerir el carrer i són aquestes les que aposten més clarament pel format àlbum, bàsicament traducció o coedició del que es fa més enllà de les nostres fronteres. Són editorials menudes, menades per una o dues persones, normalment fugitives d'experiències editorials més grans i comercials, que empaiten el somni de publicar allò que realment els agrada i no allò que els agents i factors comercials imposen com a llei, malgrat que en el nostre país, les estratègies de les distribuïdores continuen sent molt poc operatives.

Per tant, cal ressenyar en aquest apartat aquelles traduccions que ens apropen a allò que infants i joves de la mateixa edat que els nostres llegeixen més

enllà dels Pirineus. En aquest bienni cal aplaudir la publicació, per part d'editorial Cruïlla, de dos àlbums excepcionals de gran format com són: *Un lleó a París* de Beatrice Alemagna i *El viatge d'en Max* d'Anaïs Vauglade. També d'origen francès, *L'enemic* de Davide Cali amb il·lustracions de Serge Bloch, enriqueix privilegiadament el fons, encara un xic irregular, de la novíssima editorial Takatuka. *L'aniversari del senyor Guillemó*, en la seva senzillesa comunicativa tot seguint la línia de Corimbo, seria el quartet que, provinent de França, arriba joiosament fins a nosaltres publicat per un segell

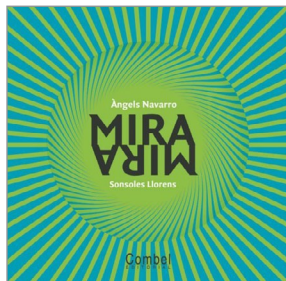
català, al qual caldria sumar un interessantíssim volum de divulgació artística, *Descobrir l'art a través del món*, de Caroline Desnoëttes, editat per Hipòtesi i Factoria K de libros conjuntament.

D'Alemanya cal aplaudir l'aparició d'un àlbum on resulta especialment difícil donar unitat i forma gràfica al text, com és el cas de *Per què vivim als afores de la ciutat*, de Peter Stamm i Jutta Bauer, publicat per Tàndem. I del món anglosaxó, convé citar el conte de Saki, *El contador de contes*, per l'esforç fet per la il·lustradora Alba Marina Ribera maldant per a què el llibre es converteixi en un àlbum pròpiament dit, cosa que l'editorial Ekaré assegura i que roman dubtosa. O, en tot cas, més dubtosa que en la transposició en forma d'àlbum del text de Julio Cortázar, *El discurs de l'ós*, esplèndidament il·lustrat per Emilio Uberuaga, i publicat a Los Libros del Zorro Rojo, llibre amb el qual obriríem el capítol d'aquells títols d'àlbums meritoris que, escrits en castellà, han estat traduïts al català. De la mateixa editorial la interessant aportació de *El llibre negre dels colors*, feta per les veneçolanes Menena Cottin i Rosana Faria no és menyspreable, com no ho és l'àlbum dels argentins Jorge Bucay i Gusti, *L'elefant encadenat*, publicat per RBA/Serres. I ja provinents de la península espanyola citem *El príncep dels embolics* de Roberto Aliaga i Roger Olmos, Premi Lazarillo, amb un encertadíssim treball de seqüències i de tractament de la llum i el color, i *Ramon*, degut a la sensibilitat literària i gràfica de Jesús Cisneros, ambdós editats per Baula.

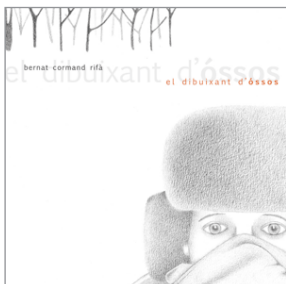
Podríem aquí, ja que són àlbums sense text que valen més or que no pesen, atraure l'atenció dels lectors i mediadors catalans envers tres títols certament excepcionals, malgrat que no es publiquen a l'empara d'un segell editorial nostrat. Són *Korokoro* d'Émilie Vast, un desplegable d'anada i tornada circular, editat per Barbara Fiore, i els pop-up *ABC3D* de Marion Bataille i *Popville* d'Anouk Boisrobert i Louis Rigaud, ambdós publicats per la cada cop més atractiva i innovadora editorial Kókinos. I no ens dol, pels motius que s'han explicitat a l'inici de l'article, arriscar-nos a afegir en aquesta llista d'àlbums, la versió gràfica i gairebé muda del *Robinson Crusoe*, recreat per Ajubel, l'edició de la qual se n'ha ocupat Mediavaca.

Tornem, però, a l'ortodoxia, i deixem constància d'aquells àlbums originats per creadors i editors d'aquí. Combel s'ha llençat amb encert a l'edició de pop-ups, i són del seu catàleg els títols d'alta enginyeria papiroflèxica *La llegenda de Sant Jordi* o *L'arca de Noè* fets amb humor i gràcia per Lluís Ferrer i Mercè Canals. També és recomanable el joc proposat per

Mira Mira d'Àngels Navarro i Carme Queralt. Però sobretot, i per l'interès que han despertat en prestigioses editorials estrangeres, convé destacar els àlbums de coneixement artístic realitzats per Patrícia

Geis, *Alexander Calder*, *Andy Warhol* o *La Mona Lisa*. La Galera publica i promou el Premi d'Àlbum Il·lustrat Hospital Sant Joan de Déu, que el 2008 va guanyar *Per un botó* de Carles Cano i Joma, i enguany *En Faiquè* de Ruth Vilar i Arnal Ballester, assolint aquest darrer un llistó certament més alt que en la convocatòria anterior. Però al marge de la vistositat de premis i de pop-ups, volem de totes, totes, deixar constància de dos àlbums tan singulars com humils de presentació, el tiratge dels quals no superava els cinc-cents exemplars, publicats per Sd a

la col·lecció *El Cargol Golafre*, en risc d'extinció, tot i ser mereixedors del més ampli ressò nacional i internacional. Un es deu al delicat treball de llapis de Bernat Cormand i Rifa, i es titula *El dibuixant d'ossos*, amb una ben plantejada intriga, un

si és no és surrealista, i una magnífica realització gràfica. L'altre es titula *Dues rodonos idèntiques?* i és obra de Neus Moscada, a qui pel seu encert conceptual i minimalista a l'hora d'exposar gràficament i dialogadament la qüestió de la identitat de les protagonistes, algú ha ubicat dins l'estela dels àlbums de Bruno Munari.

Citant a clàssics com Munari, també caldria congratular-se de la reedició d'alguns àlbums il·lustrats que feia anys que no retrobàvem a les llibreries i prestatgeries, com són els de Leo Lionni, Fred Marcellino, Arnold Lobel, Iela Mari, Raymond Briggs, Carme Solé i Vendrell, etc., clàssics contemporanis que honren i precisen l'aportació dels àlbums a la literatura tota.

3 RECERQUES: DEFINIR L'ÀLBUM

Com ja ha estat dit, dels diferents sectors professionals que s'ocupen del llibre i la lectura infantils i juvenils, la definició acurada d'aquesta modalitat bibliogràfica només sembla encaparrar principalment al sector acadèmic, i això està bé, perquè aquesta és la seva funció.¹ Tot i que confiem que, dins d'aquest mateix Observatori, ja hi ha qui ressenya encertadament l'estat actual de la investigació, difusió i recerca acadèmica, no creiem extralimitar-nos si centrem l'atenció del lector o lectora en dues noves aportacions específiques i nostrades a la definició d'àlbum, sobretot després dels enunciats de l'epígraf anterior.

Seguint l'estela iniciada per les tesis doctorals catalanes que s'han ocupat de l'àlbum des dels inicis del 2000, almenys dues investigacions, que esperem que arribin aviat a constituir una tesi doctoral, des de la Universitat de Barcelona han contribuït significativament en la definició de l'àlbum, dins el bienni que estudiem. La primera, publicada a inicis del 2008 tot i que porta data anterior, es deu a Emma Bosch Andreu (2007) on fa un recorregut pràcticament exhaustiu dels enfocaments i definicions que s'han donat de l'àlbum i acaba proposant aquesta, que, a parer seu les resum i redirigeix totes:

“Àlbum es arte visual de imágenes secuenciales fijas e impresas, afianzado en la estructura de libro, cuya unidad es la página, la ilustración es primordial y el texto puede ser subyacente”.²

La segona, més recent, es deu a Maica Castellà Dagà (2009) qui també, després d'observar diferents opinions sobre la manera d'entendre i enfocar aquest tipus de llibres, diu així:

“L'àlbum il·lustrat és un producte editorial innovador conformat per una unitat d'art visual i literari de caire bàsicament narratiu, en el que allò que es diu sovint s'explica mitjançant la influència de dos llenguatges, el verbal i el visual, i on les il·lustracions tenen un pes indiscutible en la construcció de significats i del sentit de l'obra”.³

Si s'analitzen les dues definicions, és fàcil observar-ne les coincidències pel que fa al pes narratiu de la imatge, tot i que la definició de Bosch incideix en la unitat de la pàgina dins l'àlbum il·lustrat (ja que la unitat seria la vinyeta dins l'àlbum de còmic, i hi poden haver varies vinyetes en una sola pàgina) mentre que en la definició de Castellà ambdues modalitats d'àlbum quedarien englobades en un mateix paquet (potser per omissió).

Des de la Universitat Autònoma de Barcelona, també altres recerques prèvies a la tesi doctoral, com les de Brenda Bellowin, Vanessa Amat i Silvina Juri van acotant l'àmbit d'acció i recepció de l'àlbum il·lustrat. Tant de bo que aquestes recerques en la definició de l'àlbum vagin penetrant en el context social i professional, mitjançant una adient divulgació i difusió.

4 DIVULGACIÓ I DIFUSIÓ DE L'ÀLBUM

Pel que fa a la divulgació i difusió concretament de l'àlbum no ha canviat gran cosa en aquests darrers anys. De tots els mitjans que se'n podrien ocupar, els que ho fan tenen un radi d'acció reduït i amb destinatari molt concret i professional, de manera que encara no es pot dir que s'hagi trencat el cercle endogàmic de gent preocupada pel tema. Fins a cert punt, això és normal en un país que relega quasi sistemàticament la llengua i la cultura davant d'altres prioritats socials.

Hi ha, doncs, continuïsmen en la divulgació i estudi de l'àlbum, com n'hi ha en la LIJ. Podem ressenyar com a àmbits de difusió i divulgació:

- La premsa especialitzada.
- La premsa no especialitzada.
- Els mitjans de comunicació audiovisuals quotidians.
- Els mitjans de comunicació digitals (webs, blocs i altres).
- Les publicacions en forma de fulletó de títols recomanats.

De tots ells, el primer àmbit es manté en el lloc més destacat pel que fa a aportacions específiques al voltant de l'àlbum, especialment la revista catalana *Faristol*, que enguany, al número 65 ha publicat un article en forma

d'entrevista o taula rodona menada per la bibliotecària Glòria Gorchs, on es comenten diferents vessants de l'àlbum en l'actualitat.⁴ L'aparició, a la primavera del 2008, del número 1 de la revista bilingüe castella-anglès *Bloc* (<<http://revistabloc.es/>>) prometia centrar-se molt específicament en l'àlbum, i en aquests moments, amb la revista consolidada, sembla que la presència del context català de producció d'àlbums hi és encara molt escassa. Com sempre, les revistes en castellà *CLIJ* i *Peonza* dediquen gran part del seu contingut a l'àlbum i els seus autors. I, dins d'aquesta rutina habitual, esmentar dues notícies en el context català: una de bona i una de dolenta. La bona seria la publicació del número 46 de la revista filològica *Caplletra*, coordinat per la doctora Gemma Lluch, en un monogràfic dedicat a la LIJ, on es fa esment de l'àlbum i la seva lectura.⁵ I la dolenta és la pràctica desaparició de la revista *Ooohèee*, que editava l'Institut d'Estudis Baleàrics.

Allí on es nota més dinamisme i inquietud pel que fa a la divulgació de l'àlbum és en l'espai virtual, amb nombroses aparicions de nous blogs de comentaris i opinions al respecte. Deixant de banda les pàgines que els propis autors dediquen a la seva pròpia obra o a la d'aquells altres títols i autors que els criden l'atenció, d'entre les de divulgació més general, citariem, pel seu interès específic: *Dibuixamunconte*,⁶ *Ilusinfantil*⁷ o *Lefiguredeilibri*,⁸ menat per Anna Castagnoli, una italiana afincada a Barcelona que és tota una experta a qui convé seguir de prop pel seu encert en els enllaços i l'anàlisi dels àlbums que proposa. Tot i que encara es troba en fase experimental, és també bo recomanar la següent experiència innovadora en l'animació lectora dels àlbums: <<http://www.vimeo.com/8215254>>.

I pel que fa als fulletons amb recomanacions bibliogràfiques –com els que editen Abacus o Rosa Sensat– continuen el seu camí, amb un públic fidel que sembla no adonar-se de la barreja de reedicions i novetats posades dins un mateix sac i de la bona voluntat en citar almenys un títol per editorial, com si totes assolissin i mantinguessin el mateix nivell qualitatiu.

No es podria acabar aquesta breu sinopsi del bienni sense citar algunes de les coses i fets que contribueixen a bastir un teixit social al voltant de l'àlbum. Hi ha hagut algunes exposicions, de públiques, com les que promou el Consell Català del Llibre per a Infants i Joves, o de

privades, per exemple a la Sala Rovira de Barcelona, que manté una atenció creixent al voltant de l'àlbum. Hi ha hagut la tenacitat del director de l'Escola d'Il·lustració, Ignasi Blanch, per promoure l'obra dels seus alumnes i fer que en veiessin d'altres. Hi ha hagut algun màster en il·lustració a les escoles de disseny. Hi ha hagut força cursos destinats a l'àlbum a les escoles d'estiu. Hi ha hagut la constància i bona disponibilitat de l'Institut Goethe per difondre i presentar àlbums d'autors alemanys. Hi ha hagut una bona presència d'àlbums catalans premiats a la Fira de Bolonya i un degoteig constant de visites al Saló de Montreuil, impensable fa només cinc anys. L'editor de Gustavo Gili estava a punt d'encetar una línia de publicacions al voltant de la il·lustració i l'àlbum, que ens fa por que hagi quedat estroncada amb la seva mort. Tal com han mort o entrat a la UVI algunes editorials i altres han nascut i crescut. Les llibreries dels museus i centres d'art van omplint, poc a poc, els seus prestatges amb àlbums, novel·les gràfiques i llibres il·lustrats molt ben seleccionats i han esdevingut un bon lloc on trobar-hi novetats internacionals. Està en peu dins les entitats públiques el projecte d'un Museu de la Il·lustració i el Còmic, que només cerca local. S'ha pogut mantenir en peu el premi Capcir de Manresa per a àlbums. Rere el I Simposi sobre l'Àlbum organitzat pel grup GRETEL de la UAB, va tenir lloc, al setembre de 2009, el segon simposi a Glasgow, on les aportacions catalanes no foren plat de segona taula. Al novembre, la tenacitat de Nati Calvo va dur a la Biblioteca Xavier Benguerel de Barcelona la figura de Sophie Van der Linden, autora de *Lire l'album* (2006), un llibre fonamental per als estudiosos que ompliren la sala i que, segurament, mai podrem traduir, ni tan sols al castellà, perquè cal negociar els drets de cadascuna de les seves més de mil imatges amb els autors,⁹ i hi ha hagut tota una munió de petits actes més, tant al cap i casal de Catalunya com en petitíssimes poblacions, activitats que ultrapassen el marc habitual de la diada de Sant Jordi, diada on cada any el llibre infantil queda més menystingut. En resum, hi ha hagut vida. I que duri...

Com desitgem que duri, en aquests moments de crisi econòmica, l'esforç i bona tasca de dues noves llibreries dedicades al llibre infantil i juvenil i força més especialment a l'àlbum. Una es troba a Sant Cugat del Vallès, on al carrer Xeric 22 hi trobareu Pati de Llibres, que és una llibreria que s'ho val, amb unes mestresses d'allò més capacitades per orientar clients i organitzar activitats. I si aneu al carrer General Àlvarez de Castro 5, de Barcelona,

hi trobareu l'altra nova llibreria, Abracadabra, amb un fons esplèndid d'àlbums i altres llibres d'importació a un preu tan bo que gairebé us evita les despeses de comprar-los per internet.

Per acabar, només voldríem demanar perdó a tots aquells que en llegir això es pensaran que els seus noms o fets han estat omesos expressament. De debò que ens hauria agradat molt tenir més informació de tot allò fet o per fer en matèria d'àlbum a Catalunya, durant el 2008 i el 2009. Disculpeu-nos. Hem fet el que hem pogut, nosaltres per engiponar aquest informe i vosaltres, citats o oblidats, per donar vida i presència a aquest indefinible i molt estimable artefacte que és l'àlbum.

NOTES

1. Duran, Teresa (2007). *Àlbums i altres lectures. Anàlisi dels llibres per a infants*. Barcelona: Rosa Sensat.
2. Bosch Andreu, Emma (2007). "Hacia una definición de álbum". *ANILIJ*. Universidade de Vigo. Vol. 5, p. 25-46.
3. Castellà Dagà, Maica (2009). *Activitats, procediments i estratègies de lectura d'àlbums il·lustrats en infants de 3 a 6 anys*. Projecte de tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Facultat de Formació del Professorat. Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura (inèdit). p. 8.
4. Gorchs, Glòria (2009). "Una timba de cartes profusament il·lustrada. Taula rodona sobre l'àlbum il·lustrat". *Faristol*, núm. 65 (novembre 2009). Barcelona: Consell Català del Llibre per a Infants i Joves. p. 3-7.
5. *Caplletra*, núm. 46 (primavera 2009).
6. Accés disponible a: <<http://dibuixamunconte.blogspot.com>>
7. Accés disponible a: <<http://ilusinfantil.blogspot.com>>
8. Accés disponible a: <<http://www.lefiguredeilibri.com/>>
9. Van der Linden, Sophie (2006). *Lire l'album*. Le Puy-en-Velay: L'Atelier du Poisson Soluble.